

บทที่ 2

พัฒนาการและการเกิดขึ้นของชนชั้นกลางในประเทศไทย และจุดเริ่มต้นของกระแสโลกาภิวัตน์ในประเทศไทย

ปัจจัยภายในและภายนอกประเทศที่ก่อให้เกิดพัฒนาการของชนชั้นกลางในประเทศไทย

ในพื้นฐานความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเป็นส่วนสำคัญในการเป็นผู้กำหนดหรือสร้างมนุษย์ ซึ่งได้สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมและทางความคิดความเชื่อที่มีผลทำให้สังคมหรือชุมชนหนึ่ง ๆ มีความแตกต่าง มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง แม้ว่าแต่ละสังคมจะมีจุดร่วมที่เหมือนกันแทบทุกอย่างและในบางครั้งยังมีเป้าหมายเหมือนกันอีกด้วย ทว่าความเหมือนนั้นเป็นเพียงภาพโดยรวมและเป็นภาพกว้างเท่านั้น ในความเป็นจริงแล้วรายละเอียดและวิธีการนั้นอาจจะแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง นั่นเป็นเพราะการมองในภาพกว้างเป็นเพียงการมองแค่จุดมุ่งหมาย (end) ขณะที่การมองรายละเอียดเป็นการมองถึงวิธีการ (means) ดังนั้น การให้ความสำคัญกับความแตกต่างของวิธีการและกระบวนการโดยมีธรรมชาติของแต่ละที่เป็นตัวกำหนดลักษณะและเงื่อนไข จึงเป็นการให้คำอธิบายว่าทำไมแต่ละสังคมจึงมีความแตกต่างในโครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคม อาจกล่าวได้ว่าต้นกำเนิดหรือจุดกำเนิดของ “ชนชั้นกลางไทย” (Middle Class in Thailand) กับ “ชนชั้นกลางในที่อื่น ๆ” จึงมีกระบวนการการพัฒนาที่ต่างกัน

การกล่าวถึงพัฒนาการชนชั้นกลางในประเทศไทยนั้นสามารถอ้างอิงได้มาตั้งแต่สมัยปลายอยุธยา อย่างไรก็ตาม กวาทีก่อกมลกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มใหม่ในสังคมไทยที่มีผลพวงมาจากความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจในระบบการค้าเสรีจะสามารถกลายมาเป็น “ชนชั้น” ใหม่ได้ก็เพียงไม่นานก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทยในปี พ.ศ. 2475 เท่านั้น

พัฒนาการของชนชั้นกลางไทยนั้นสามารถกล่าวอ้างอิงไปถึงความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่อยมา โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ทรงสนับสนุนให้ประเทศไทยมีระบบการค้าเสรีและมีนโยบายเปิดประเทศ¹ อีกทั้งความสำเร็จของ

---

¹ ซึ่งมีการบันทึกไว้ว่านับตั้งแต่วันแรกที่พระองค์ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ก็ได้ทรงประกาศเลิกการผูกขาดและปล่อยให้มีการค้าเสรี นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และไบเรื่อ : ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ – วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ : แพรวสำนักพิมพ์, 2538), น. 131.

สนธิสัญญาเบอร์นีในปี พ.ศ. 2369 ในสมัยรัชกาลเดียวกัน รวมไปถึงการหลั่งไหลเข้ามาของคนจีนเป็นจำนวนมาก แต่ทว่าการค้าเสรีกลับจำกัดตัวเองอยู่เฉพาะบุคคลที่อยู่ชั้นสูงของโครงสร้างศักดินากับพันธมิตรเท่านั้นและบรรยากาศของการเสรีก็เริ่มเสื่อมลงในปลายรัชสมัยเพราะหันกลับไปผูกขาดอีกครั้ง² ดังนั้น การค้าเสรีและผลประโยชน์ที่จำกัดอยู่ในเฉพาะบุคคลชั้นสูงในระบบศักดินา เป็นเหตุให้ชนชั้นกลางไทยไม่ได้เป็นอิสระจากระบบศักดินาแต่ถือกำเนิดโดยอาศัยศักดินาตนเองค้าจุนและชนชั้นนำที่ได้รับผลประโยชน์ก็แปรเปลี่ยนตนเองมาเป็นชนชั้นกลาง ฉะนั้นชนชั้นกลางในสมัยต้นรัตนโกสินทร์จึงหมายถึงชนชั้นนำในระบบศักดินา ที่ผสมกับชาวจีนและมีเชื้อสายชาวจีนเป็นจำนวนมาก³

ต่อมาความเสื่อมโทรมของการค้าเสรีที่เกิดขึ้นและค่านิยมที่เริ่มเปลี่ยนไปในหมู่ชนชั้นนำในระบบศักดินา นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ชนชั้นศักดินาพยายามแยกตัวออกจากชนชั้นอื่น ๆ รวมทั้งความเป็นชนชั้นกลางยิ่งทวีความเด่นชัด เป็นผลให้ชนชั้นนำแยกออกจากชนชั้นกลางหรือประชาชนได้อย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจก็ยังดำเนินเรื่อยมาโดยมีกลไกหลักก็คือกลุ่มพ่อค้านายอากรซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน ที่เริ่มทำกิจการและธุรกิจขนาดเล็ก ๆ ก่อน จนสามารถสะสมทุนและขยายกิจการให้มีขนาดใหญ่ขึ้นและกลายเป็นผู้มีบทบาทในระบบเศรษฐกิจของไทยได้ในที่สุด ดังนั้น ในช่วงทศวรรษ 2460 ที่เศรษฐกิจรุ่งเรืองได้เกิดกลุ่มพ่อค้าใหม่อีก 2 กลุ่ม ซึ่งไม่ขึ้นอยู่ในระบบอุปถัมภ์ของรัฐแต่กลับเติบโตตามกลไกของตลาดแทน⁴

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2435 เกิดการปฏิรูประบบราชการครั้งใหญ่มีการปรับกลไกของรัฐและการปรับปรุงกองทัพ ได้นำไปสู่การเกิดชนชั้นใหม่⁵ และการปฏิรูปข้างต้นได้ยึดเอาระเบียบการบริหารงานราชการแบบตะวันตกมาใช้ ดังนั้นการคัดสรรบุคคลเพื่อเข้าทำงานในระบบราชการจึงใช้การสอบวัดระดับความสามารถซึ่งเป็นมาตรฐานที่สำคัญในระบบคุณธรรม

² เรื่องเดียวกัน, น. 131-141.

³ ในที่นี้ผู้เขียนได้เปลี่ยนแปลงคำศัพท์จากคำว่ากระฎุมพีมาเป็นชนชั้นกลางเองและได้เรียบเรียงเนื้อความตามการตีความและความเข้าใจของผู้เขียนเอง เรื่องเดียวกัน, น. 192.

⁴ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเก่า, (กรุงเทพฯ : ตรีศวิน, 2542), น. 191.

⁵ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 100 ปี แห่งการปฏิรูประบบราชการ วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจการเมือง, (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2541), น. 4.

(Merit System) ที่เน้นความรู้ความสามารถเป็นหลัก การปรับปรุงข้างต้นจึงเกี่ยวข้องกับการขยายระบบการศึกษาในประเทศไทย มีการจัดตั้งสถานศึกษาใหม่ ๆ เช่น โรงเรียนนายร้อย ทหารบก โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนกฎหมายและโรงเรียนข้าราชการพลเรือน⁶ ซึ่งยังส่งผลต่อค่านิยมเรื่องการศึกษาของประชาชน ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการเลื่อนฐานะ ค่านิยมเหล่านี้ได้แพร่กระจายไปสู่ชนชั้นกลางที่กำลังเริ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะในหมู่คนจีนที่หันไปลงทุนเรื่องการศึกษาให้แก่บุตรหลานนอกเหนือไปจากการทำธุรกิจ อย่างไรก็ตาม ระบบราชการแบบใหม่ก็ไม่สามารถรองรับแรงงานที่มีความรู้ได้ทั้งหมด ส่งผลให้แรงงานเหล่านั้นหันไปประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ใช่อาชีพดั้งเดิมของไทย

ในช่วงนี้ปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยก็คือแนวความคิดแบบตะวันตกที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในระยะเวลาต่อมา ที่มีได้จำกัดอยู่เฉพาะการปฏิรูประบบราชการตามแบบตะวันตกและความนิยมในหมู่คนชนชั้นสูงที่ไปศึกษาต่างประเทศเท่านั้นหากยังแพร่หลายในหมู่ราษฎรอีกด้วย ในประเด็นนี้การศึกษามีสำคัญที่ช่วยให้เกิดการรับรู้ในสิ่งใหม่ ๆ มากขึ้น แนวคิดแบบตะวันตกที่เป็นที่แพร่หลายและได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางก็คือแนวคิดทางการเมืองเรื่องการปกครองแบบประชาธิปไตยและเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน กำลังเฟื่องฟูอย่างมากในหมู่คนตะวันตก ส่วนประเทศไทยเห็นได้ชัดจากการเติบโตของหนังสือพิมพ์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 7 ที่ไม่ได้เติบโตแค่เฉพาะปริมาณเท่านั้น แต่ยังเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีแนวคิดและอุดมการณ์ในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมในขณะนั้น แนวคิดสำคัญอีกอย่างที่มากับความคิดแบบตะวันตกก็คือการแสดงให้เห็นถึงพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นกลางในสังคม โดยมีตัวอย่างของการแสดงพลังในการปฏิวัติล้มระบอบการปกครองแบบกษัตริย์ในประเทศฝรั่งเศส รวมทั้งอีกหลายประเทศในยุโรปล้วนแต่ผ่านการปฏิวัติหรือเปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้วแทบทั้งสิ้น

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นเป็นปึกแผ่นและความเข้มแข็งของชนชั้นกลางได้อีกอย่างหนึ่งก็คือทัศนคติที่มีต่อชาวจีนของราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 6 ในขณะที่ยังใช้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ชาวจีนถือได้ว่าเป็นเสาหลักในระบบการเศรษฐกิจทั้งชาวจีนที่เป็นแรงงาน

⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475 – 2500, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2538), น. 19.

และนายทุนจริงอยู่ที่ว่าชาวจีนนั้นได้สร้างความมั่งคั่งให้แก่พระคลังข้างที่เป็นอย่างมาก แต่การที่ชาวจีนสามารถรวมตัวกันเป็นชุมชนมีการสืบทอดวัฒนธรรมของตนเองและมีเครือข่ายในการทำงาน ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้มีส่วนอย่างมากในการช่วยให้คนจีนมีช่องทางในการค้าขายและยังมาตั้งรกรากอยู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ความรุ่งเรืองของชาวจีนได้สร้างความหวาดระแวงวิตกกังวลให้แก่ราชสำนัก ที่กลัวว่าชาวจีนจะสามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมาเป็นความมั่งคั่งทางการเมืองนั่นเอง จึงทำให้ราชสำนักมีนโยบายที่กีดกันชาวจีนและหันไปเปิดโอกาสให้แก่ต่างชาติที่เป็นตะวันตกมากกว่าเพราะอย่างน้อยก็มั่นใจได้ว่าความมั่งคั่งก็จะจำกัดอยู่เฉพาะเศรษฐกิจจะไม่แปรเปลี่ยนมาเป็นความมั่งคั่งทางการเมือง นอกจากนี้ ราชสำนักยังได้พยายามให้คนไทยมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อคนจีน โดยพยายามชี้ให้ว่าคนจีนอาจนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไปสู่การปกครองแบบสาธารณรัฐ⁷ ดังที่เกิดขึ้นในประเทศจีน สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้นักธุรกิจไทยเชื้อสายจีนและชาวจีนทั้งหลายประสบกับความยากลำบากในการดำเนินธุรกิจ

ดังนั้น อาจพอสรุปได้ว่าพัฒนาการของชนชั้นกลางในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงไม่กี่ปี ได้เดินทางมาสู่ความเป็นชนชั้นกลางมากขึ้นและเป็นมากกว่ากลุ่มผลประโยชน์ในสังคม เห็นได้จากชนชั้นกลางไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มพ่อค้าที่มีทุนทรัพย์พอที่จะส่งบุตรหลานให้มีโอกาสเรียนสูง ๆ เท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงคนที่มีความรู้มีการศึกษาที่มีพื้นฐานจากคนชนชั้นล่างของสังคมที่สามารถเลื่อนฐานะทางสังคม แม้ว่าจะไม่ได้มีความคิดหรือเป้าหมายเดียวกันก็ตาม ชนชั้นกลางในยุคนี้จึงมีความหลากหลายทางอาชีพ ผลประโยชน์และความคิดแตกต่างกันไป ชนชั้นกลางเหล่านี้ไม่ได้ยึดติดกับธรรมเนียมและการเรียนรู้แบบดั้งเดิมอีกต่อไป อย่างเช่นการที่นักธุรกิจบางคนได้ให้ความสนใจในการผลิตสินค้าบางอย่างภายในประเทศเองเพื่อทดแทนการนำเข้าจากต่างประเทศ เนื่องจากแต่ก่อนอาจเป็นนักธุรกิจไทยอาจขาดแคลนทุนที่จะไปแสวงหาเทคโนโลยีในการผลิต แต่เพราะการที่ชนชั้นกลางหรือพ่อค้ารุ่นก่อน ๆ แถบจะเป็นกลไกหลักในการทำการค้าทั้งหมด จึงไม่ใช่เรื่องที่ยากในการที่กลุ่มพ่อค้าจะสามารถสะสมทุนจนร่ำรวยและนำไปสู่การสร้างกิจการธุรกิจและการลงทุนรูปแบบใหม่ ๆ ในขณะที่ยังแต่เดิมผู้ได้

⁷ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเทพ, น. 181 - 182.

ผลประโยชน์จากการเก็บภาษีนำเข้าในพระคลังข้างที่ก็คือชนชั้นสูง มากไปกว่านั้นชนชั้นกลางที่ทำงานหนังสือพิมพ์มีความกล้าหาญในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างตรงไปตรงมา เช่น ความไม่เป็นธรรมในสังคมรวมไปถึงความสามารถของพระมหากษัตริย์ในการปกครองประเทศ

พัฒนาการของชนชั้นกลางไทยช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศไทยเป็นครั้งแรก สถาบันการเมืองที่เป็นของใหม่ในความคิดและเป็นที่ยึดตามสนใจในเวลานั้นมีอยู่ 2 สถาบัน คือ สภาผู้แทนราษฎรกับกฎหมายธรรมนูญปกครองแผ่นดิน⁸ ถึงแม้ว่าจะมีข้อถกเถียงกันเกี่ยวกับการที่พระมหากษัตริย์ไทยภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทรงเป็นผู้สนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตยมาตลอด ทั้งยังมีการปรับแนวทางทางการปกครองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมาก่อนปี พ.ศ. 2475 ไม่ได้มีเหตุการณ์ครั้งใดใกล้เคียงกับคำว่าปฏิวัติเท่ากับการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ การปกครองรูปแบบประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ยังไม่คุ้นเคยในหมู่คนไทยสักเท่าไร แต่การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ก็ไม่ได้รับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากประชาชนภายใน เว้นเสียแต่การต่อต้านที่มาจากชนชั้นสูงหรือพวกที่ยังนิยมและสนับสนุนระบอบเก่า การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองจึงเป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้นสูงที่นิยมระบอบเก่ากับกลุ่มคนที่เห็นว่าถึงเวลาแล้วสำหรับกับรูปแบบใหม่ที่จะนำประเทศไทยไปสู่ความทันสมัยยิ่งขึ้น

เมื่ออำนาจในการปกครองเปลี่ยนกลุ่มไปจึงกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ในหมู่ชนชั้นกลางขึ้น ความชะงักงันในการดำเนินธุรกิจที่เคยเกิดขึ้นในอดีตเพราะกลุ่มชนชั้นสูงซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำเปลี่ยนนโยบายไปสร้างความสัมพันธ์กับต่างชาติตะวันตก เพราะฉะนั้นความรู้สึกของชนชั้นกลางที่มีต่อการปกครองแบบใหม่จึงเต็มไปด้วยความหวัง ดังนั้น พัฒนาการของชนชั้นกลางในช่วงนี้จึงพยายามที่จะเข้าไปผูกพันกับกลุ่มผู้นำใหม่ที่ไม่ใช่กลุ่มชนชั้นสูงในสังคมอีกต่อไป เพื่อหวังว่าการปกครองใหม่และกลุ่มผู้นำใหม่จะให้

⁸ นรนิติ เศรษฐบุตร, *นัยประชาธิปไตยในวิถีการเมืองไทย*, (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2543), น. 12.

⁹ ชัยอนันต์ สมุทวนิช, *100 ปี แห่งการปฏิรูประบบราชการ วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจการเมือง*, น. 4.

โอกาสแก่กลุ่มธุรกิจภายในอีกครั้ง ต่อมากลุ่มชนชั้นกลางที่เป็นพ่อค่านักธุรกิจยังได้รวมกลุ่มและมีการจัดตั้งสภาหอการค้าไทยขึ้นในปี พ.ศ.2476 เพราะเห็นว่าในต่างประเทศแทบทุกประเทศนั้นมีหอการค้าซึ่งเป็นที่อำนวยความสะดวกให้แก่พ่อค้า นักธุรกิจและประชาชนอยู่มากมายและในประเทศไทยเองนั้น ก็มีพ่อค้าซึ่งเป็นชาวไทยอยู่จำนวนไม่น้อย จึงเห็นความเป็นไปได้ของพ่อค้าชาวไทยที่จะรวมกันเป็นปึกแผ่น มีองค์กรกลางที่จะให้เป็นปากเสียงของพ่อค้าในกิจการของตน เพื่อให้ดำเนินอาชีพได้โดยสะดวกและเพื่อที่จะประสานงานระหว่างภาครัฐกับพ่อค้าให้ติดต่อกันโดยสะดวก การให้ความสำคัญกับความคิดที่จะรวมตัวกันของกลุ่มพ่อค้า แสดงให้เห็นผลประโยชน์อันมหาศาลของกลุ่มพ่อค้าที่ต้องร่วมกันปกป้อง ซึ่งดีกว่าที่ปล่อยให้กระจัดกระจายและไม่มีจุดยืนร่วมกันที่จะทำให้ขาดพลังในการต่อรองหรือเรียกร้อง แต่สุดท้ายรัฐบาลคณะราษฎรไม่ได้ให้ความช่วยเหลือธุรกิจภายในมากไปกว่ารัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่อย่างใด

เนื่องจากคณะราษฎรไม่เห็นด้วยกับการผูกขาดและเอื้อประโยชน์ให้แก่คนจำนวนน้อยบางกลุ่มเท่านั้น¹⁰ ซึ่งชนชั้นกลางในช่วงเวลานี้มีลักษณะประกอบด้วยคน 2 กลุ่ม คือกลุ่มขุนนางหรือนายทุนราชการมีกำเนิดมาจากระบบเจ้าภาษีอากรและกลุ่มนายทุนนายหน้าปกติเป็นคนจีนที่มีการศึกษาดีและขึ้นต่อนายทุนต่างประเทศ อีกทั้งยังมีนายทุนอิสระและผู้ประกอบการไทยซึ่งมีความอ่อนแอประกอบอยู่ด้วย¹¹

อย่างไรก็ตาม การตั้งความหวังไว้ว่าประเทศไทยจะก้าวไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยก็ต้องหยุดลงอีกหลายครั้งนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ทางการเมืองที่ไม่เป็นตามครรลองประชาธิปไตย ก็คือการทำรัฐประหารและยึดอำนาจเปลี่ยนผู้นำประเทศเพื่อตั้งรัฐบาลใหม่ ที่ไม่ได้มาจากแนวทางตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ ไม่ว่าจะเป็นการปิดสภาของพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทยในปี พ.ศ. 2476 ถือได้ว่าเป็นการริเริ่มและการสร้างธรรมเนียมของการใช้อำนาจตามอำเภอใจไม่

¹⁰ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเทพฯ*, น. 198.

¹¹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*, (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2546), น. 331-333.

ขึ้นต่อการปกครองโดยกฎหมาย¹² ส่งผลให้หลังจากนั้นเกิดการยึดอำนาจอีกหลายครั้ง เช่น การทำรัฐประหารของจอมพลป.พิบูลสงคราม การยึดอำนาจโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และการรัฐประหารตัวเองของจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นต้น เหตุการณ์ดังที่ได้ยกตัวอย่างมาส่งผลให้ประเทศไทยมีการปกครองแบบเผด็จการทหารแบบอำนาจนิยมมาเป็นเวลานานนับสิบปี แม้จะมีการอ้างว่ายังคงไว้ซึ่งการปกครองแบบประชาธิปไตยและมีการพยายามเสนอความคิดประชาธิปไตยแบบไทย ซึ่งก็เป็นเป็นการแก้ตัวเพื่อให้เกิดความชอบธรรมในการยึดอำนาจ นโยบายของรัฐบาลเผด็จการนั้นในแต่ละช่วงนั้นล้วนมีความแตกต่างกันไปตามแนวคิดของผู้นำแต่ละบุคคล การผูกขาดอำนาจอย่างยาวนานเป็นช่องทางให้ชนชั้นกลางที่เป็นนักธุรกิจสร้างความมั่งคั่งได้อีกครั้ง อย่างเช่น หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ล้มลุกลงได้เกิดการขยายตัวของทุนภายในอย่างมาก ได้มีการเชิญนักการเมืองเข้ามาบริหารธุรกิจในเอกชน โดยที่กลุ่มธุรกิจก็หวังว่าการแบ่งปันผลประโยชน์นี้จะสร้างสายสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์เพื่อให้รัฐบาลมีนโยบายที่เอื้อต่อการทำธุรกิจ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของธรรมเนียมอันนี้ โดยกลุ่มที่เข้ามามีอิทธิพลอันดับแรกเลยคือกลุ่มนายธนาคาร¹³

อาจกล่าวได้ว่า ชนชั้นกลางไทยช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นรวมไปถึงกลุ่มคนซึ่งมีประสบการณ์ร่วมกันเกี่ยวข้องกับธุรกิจการค้าในระบบเงินตรา¹⁴ มุ่งแสวงการทำงานอันเป็นอาชีพอิสระและมุ่งประกอบกิจการอุตสาหกรรมหรือการลงทุนเพื่อให้สังคมเศรษฐกิจมีการผลิตใหม่ ๆ ประสบการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมเหล่านี้มีความสำคัญ ที่ส่งผลต่อการกล่อมเกลามาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง ทำให้คนกลุ่มนี้แยกตัวออกจากเองออกจากชนชั้นกลางกลุ่มข้าราชการที่เริ่มระบบราชการแบบใหม่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 รวมทั้งแยกตัวเองออกจากกลุ่มคนชั้นสูงและกลุ่มคนชั้นล่างของไทยได้ในระดับหนึ่ง¹⁵

¹² ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “ทำไมประชาธิปไตยจึงล้มเหลวในการเมืองไทย (5),” เนชั่นสุดสัปดาห์ 11, 520 (พฤษภาคม 2546) : 32.

¹³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเทพ, น. 210.

¹⁴ อาจกล่าวได้ว่า การค้าในระบบเงินตราหรือการใช้ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรานั้นได้เกิดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งช่วงเวลานั้นยังคงก้ำกึ่งอยู่ระหว่างเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ โปรดดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่อและใบเรือ : ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ – วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์, น. 145.

¹⁵ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2535), น. 89.

ในช่วงสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี ระหว่าง พ.ศ.2502 - 2506 มีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อพัฒนาการของชนชั้นกลาง ปัจจัยแรกซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกก็คือการครอบงำโดยประเทศสหรัฐอเมริกา ถึงแม้ว่าการได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองครั้งนี้มาจากการทำรัฐประหารรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งตามครรลองแห่งประชาธิปไตยนั้นการทำรัฐประหารเป็นอุปสรรคต่อความเข้มแข็งของประชาธิปไตย แต่ประเทศสหรัฐอเมริกาก็ยังคงยืนยันที่จะให้ความช่วยเหลือประเทศไทยต่อไป เพื่อแลกกับการให้ไทยเป็นฐานการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังเข้ามาเผยแพร่ในประเทศต่าง ๆ ในบริเวณคาบสมุทรอินโดจีน ซึ่งรัฐบาลไทยตอบสนองนโยบายของสหรัฐและรับข้อเสนอทุกอย่าง เพื่อรองรับการเข้ามาของประเทศผู้นำโลกเสรี โดยเฉพาะการเตรียมพื้นฐานมุ่งสู่การพัฒนาเศรษฐกิจไทย ปัจจัยภายในต่อมา เมื่อ พ.ศ. 2504 รัฐได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นครั้งแรกเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ โดยเริ่มจากการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานสำคัญที่ยังขาดแคลน นอกจากนั้น ยังใช้นโยบายสร้างชนชั้นกลาง¹⁶ จากนโยบายนี้ส่งผลโดยตรงต่อพัฒนาการของชนชั้นกลาง ที่นอกเหนือไปจากผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมก่อนหน้านี้อาจกล่าวได้ว่าชนชั้นกลางเกิดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับนี้¹⁷

รัฐได้กลายเป็นผู้มีบทบาทอย่างสูงมากขึ้นในการกำหนดทิศทางของสังคมแผนดังกล่าว มุ่งเน้นที่การเติบโตของรายได้ประชาชาติ โดยผ่านการขยายตัวของภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม ยังเป็นผลให้เศรษฐกิจในตัวเมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว การอพยพเข้าเมืองหลวงในอัตราเร่งรัดมากกว่าหลายทศวรรษก่อนหน้านั้น และมีการเคลื่อนตัวได้ระดับทางชนชั้น (Class Mobility) ทั้งโดยผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่และผ่านความสำเร็จในการลงทุน ลักษณะของกลุ่มประชากรที่เรียกว่า คนชั้นกลางในเมือง (Urban-Middle Class) ค่อย ๆ ก่อรูปชัดเจนขึ้น

¹⁶ แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 – พ.ศ. 2509 โปรดดู ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, แนวคิดว่าด้วยชนชั้นกลางในสังคมไทย, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น. 3.

¹⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมชนชั้นกลางไทย” ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), น. 49 – 66.

เรื่อย ๆ¹⁸ พัฒนาการชนชั้นกลางไทยระยะนี้สามารถแบ่งประเภทในชนชั้นชัดเจนมากขึ้น โดยแบ่งได้เป็นกลุ่มธุรกิจและกลุ่มปัญญาชน ชนชั้นกลางที่เป็นนักธุรกิจได้พยายามเข้ามาให้การช่วยเหลือทางด้านการเงินและผลประโยชน์ทางธุรกิจให้แก่กลุ่มผู้นำทางการเมือง และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากการวางแผนภายในประเทศและการช่วยเหลือทางด้านการเงินจากสหรัฐฯ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของไทยมีอัตราเติบโตสูงมากและเจริญเกินหน้าระบบการเมืองที่ถือว่ายังก้าวไม่ทันตามระบบเศรษฐกิจ

ปัจจัยในยุคต่อมาก็คือสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ระยะเวลา 10 ปี (พ.ศ.2506 - 2516) ภายใต้รัฐบาลของจอมพลถนอมได้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญและส่งให้จอมพลถนอมต้องลงจากตำแหน่งผู้นำประเทศคือเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งเกิดจากแรงผลักดันอย่างหนึ่งก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว คือความไม่พอใจของคนชั้นกลาง ที่มีการใช้อำนาจการเมืองเกื้อหนุนกลุ่มธุรกิจบางกลุ่ม ซึ่งสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับกลุ่มผู้มีอำนาจ ดังนั้นการเข้ามาเรียกร้องของคนชั้นกลางก็คือการทำลายระบบผูกขาดหรือปลดปล่อยทุนนิยมไทยให้เป็นเสรี ซึ่งสิ่งนี้จะยิ่งเสริมความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจทุนนิยมภายในประเทศโดยองค์รวม ตลอดจนมีส่วนร่วมทำให้จำนวนของคนชั้นกลางในเมืองขยายตัวออกไปอีก¹⁹ ในขณะที่ชนชั้นกลางในกลุ่มพ่อค้านักธุรกิจได้รับผลประโยชน์จากระบบการเมืองแบบเผด็จการ แต่ชนชั้นกลางที่เป็นกลุ่มปัญญาชน นักศึกษา นักหนังสือพิมพ์ กลับมีท่าทีต่อต้านการปกครองแบบเผด็จการ นอกจากนั้นยังไม่ได้เห็นว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นทางออกที่ดีและเหมาะสมที่สุด กลุ่มชนชั้นกลางเหล่านี้กลับมองไปที่ความเป็นธรรมในสังคมมากกว่า อีกทั้งยังมีความเชื่อทางการเมืองแบบมาร์กซิสม์ที่มุ่งเน้นไปให้ความเป็นธรรมแก่ชนชั้นแรงงานอีกด้วย

จากความตึงเครียดทางการเมืองส่งผลอย่างมากต่อการแบ่งชนชั้นกลางออกเป็นสองขั้วหรือที่เรียกว่าชนชั้นกลางไทยมีทั้งที่เป็นกระฎุมพีใหญ่ (ฝ่ายพ่อค้า นักธุรกิจ) กับกระฎุมพีน้อย (นักศึกษา ปัญญาชน ผู้ใช้แรงงาน) กระฎุมพีใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์และความสำเร็จจาก

¹⁸ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย : แง่คิดเกี่ยวกับพลวัตทางการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตย” รัฐศาสตร์-การเมือง รวมบทความวิชาการทางรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2526 - 2542, (กรุงเทพ : วิชาษา, 2543), น. 295.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 297.

ระบบเศรษฐกิจก่อให้เกิดความมั่งคั่งและร่ำรวย โดยไม่ได้สนใจว่าความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นจะไปเบียดเบียนหรือเอาเปรียบคนอื่น ในขณะที่กระฎุมพีน้อยเติบโตได้เพราะระบบเศรษฐกิจเช่นกัน แต่กลับกลายเป็นผู้ที่ถูกเอาเปรียบไม่ได้รับความเป็นธรรม การกดอัตราค่าแรงงานให้ต่ำกว่าแรงงานในประเทศเพื่อนบ้านเพื่อหวังผลให้เกิดการกระตุ้นการลงทุนจากต่างชาติ เป็นการลดต้นทุนราคาสินค้าเพื่อให้ได้ซึ่งกำไรส่วนต่างมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ กระแสความไม่พอใจต่อความไม่ธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเหมือนพลังที่ถูกปิดกั้นไว้นาน จนกระทั่งเหตุการณ์ที่เป็นคำตอบและคำอธิบายได้อย่างดีก็คือเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

นับเป็นเวลาประมาณ 3 ปี หลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ประเทศไทยอยู่ยุคประชาธิปไตยเบ่งบาน พ.ศ. 2519 ประชาชนร่วมกันขับไล่การกลับมาของอดีตผู้นำเผด็จการครั้งสมัยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งพอดีกับสถานการณ์เศรษฐกิจภายในประเทศที่กำลังย่ำแย่ เนื่องจากประเทศไทยได้ประสบกับภาวะขาดดุลทางการค้ากับประเทศญี่ปุ่นอย่างหนัก ถึงกับสร้างความไม่พอใจแก่ประชาชนชาวไทย การขาดดุลการค้ากับประเทศญี่ปุ่นเป็นผลสืบเนื่องมาจากในขณะนั้นประเทศญี่ปุ่นอยู่ในขั้นตอนฟื้นฟูประเทศหลังจากที่บอบช้ำมาจากสงครามโลกครั้งที่สอง ส่งผลให้รัฐบาลญี่ปุ่นออกนโยบายควบคุมค่าจ้างแรงงานเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิตสินค้าเพื่อให้ได้กำไรโดยเฉพาะมูลค่าจากการส่งออก ในทางตรงกันข้ามกลับมีการกีดกันสินค้าจากต่างประเทศที่ต้องส่งไปขายยังประเทศญี่ปุ่น ซึ่งประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในประเทศที่ได้รับความเดือดร้อนจากความไม่เป็นธรรมจากการกีดกันทางการค้านี้ การลุกขึ้นมาเรียกร้องของประชาชนครั้งนี้ก็เพื่อต้องการที่จะให้รัฐบาลทบทวนนโยบายและสร้างมาตรการตอบโต้นโยบายดังกล่าวของประเทศญี่ปุ่น ประชาชนที่เข้ามาร่วมเรียกร้องในครั้งนี้มีทั้งบรรดานักธุรกิจ พ่อค้า ประชาชนและนักศึกษา พัฒนาการของชนชั้นกลางช่วงนี้เป็นครั้งที่มีความโดดเด่นทางการเมืองและมารวมตัวกันมากที่สุด เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่มีการเรียกร้องโดยชนชั้นกลางและยังสามารถกดดันให้รัฐบาลหันมาฟังเสียงประชาชน

ดังนั้นพัฒนาการของชนชั้นกลางตั้งแต่สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ – ก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 นั้นพอจะสรุปได้ว่าเป็นผลพวงมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการขยายโอกาสทางการศึกษา ก่อเกิดอาชีพใหม่ ๆ ในสังคม ส่งผลให้ชนชั้นกลางแตกตัวออกเป็นสองระดับที่มีผลประโยชน์แตกต่างกัน และยังเป็นช่วงเวลาแรกที่ชนชั้นกลางได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเต็มที่และชัดเจน หลังจากเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2519 จนมาถึงปี พ.ศ. 2534 ในช่วงนี้เป็นช่วงที่การเมืองไทยถูกเรียกว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ภายใต้อำนาจของประชาธิปไตยนี้ที่ประชาชนยึดถือไปพร้อม ๆ กับการขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองของกลุ่มทหาร แม้ว่าจะมีการ

กล่าวอ้างว่าเป็นทหารประชาธิปไตยและแม้ว่าจะมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แม้ว่าจะเปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์มีสิทธิ์เลือกตั้งไม่ว่าจะเพศชายหรือเพศหญิงแต่ก็ยังคงขาดกลไกแบบประชาธิปไตยอีกหลายประเด็น เช่น นายกรัฐมนตรีและสมาชิกวุฒิสภายังคงมาจากการแต่งตั้ง เป็นต้น ในขณะที่บทบาทชนชั้นกลางของปัญญาชนดังเช่นปัญญาชนรุ่นเดือนตุลาไม่ได้ปรากฏให้เห็นอีก ตรงกันข้ามกับการได้รับการกล่อมเกลารวมทั้งทางสังคมภายใต้ระบบการศึกษาที่เป็นส่วนขยายให้แก่ชนชั้นกลาง²⁰ เพิ่มปริมาณมากขึ้น ขณะเดียวกันเกิดการเติบโตในภาคบริการเอกชนซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปิดตลาดแรงงานที่มีการศึกษาระดับสูงยิ่งใหญ่มากในไทย สอดคล้องกับชนชั้นกลางส่วนพ่อค้านักธุรกิจก็เติบโตขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากเสถียรภาพทางการเมืองที่อยู่ในมือทหารมาตลอด มีการขยายขนาดธุรกิจการลงทุนก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้เศรษฐกิจได้เจริญเติบโตและก้าวล้ำนำการเมืองไปอย่างมาก

ในสมัยรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531 - 2534) ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของประเทศไทยที่มาจากกาเลือกตั้งจากประชาชนโดยตรง บังคับเรื่องเศรษฐกิจภายในประเทศช่วงนี้ถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อพัฒนาการของชนชั้นกลางไทยสืบเนื่องจากรัฐบาลพลเอกชาติชายได้ใช้ต้นทุนทางเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (พ.ศ. 2523 - 2531) ที่ได้สร้างรากฐานเอาไว้อย่างมั่นคงมาขยายผลให้เติบโต จนสามารถผลักดันให้เศรษฐกิจไทยเติบโตอยู่อันดับสูงสุดในโลกถึง 2 ปีซ้อน โดยปี พ.ศ. 2531 ขยายตัวสูงถึง 13.2% และปี พ.ศ. 2532 สูงถึง 11.5%²¹ อีกทั้งยังวางแนวนโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศใหม่ด้วย อาจกล่าวได้ว่าบริบทการเมืองระหว่างประเทศขณะนั้นยังอยู่ในช่วงสงครามเย็น ส่งผลให้ประเทศต่างๆ มักดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกับนโยบายการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งนโยบายทางเศรษฐกิจที่พลเอกชาติชายมีต่อประเทศเพื่อนบ้านก็คือ “นโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” เป็นความร่วมมือในด้านเศรษฐกิจโดยไม่ได้นำเอาอุดมการณ์ทางการเมืองและระบอบการปกครองที่ต่างกันมาเป็นอุปสรรคในความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ นโยบายนี้ส่งผลให้ทุกประเทศในอินโดจีนหันมาเจรจาหรือกับ

²⁰ James Ockey, *The Making democracy : Leadership, class, gender , and political participation in Thailand*, (Honolulu : University of Hawaii Press, 2004), p. 151.

²¹ สมบัติ อารังธัญวงศ์, *การเมืองการปกครองไทย : ยุคเผด็จการ – ยุคปฏิรูป*, (กรุงเทพ : เสมาธรรม, 2548), น. 523.

ประเทศไทยทั้งด้านการค้าและการลงทุน²² อีกทั้งยังมีการปรับตัวให้เข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ ด้วยการรับพันธะข้อ 8 ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) เพื่อเปิดเสรีทางการเงิน²³

ต่อมาเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 พลเอกสุนทร คงสมพงษ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ในนามคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลพลเอกชาติชาย โดยคณะ รสช. อ้างสาเหตุในการยึดอำนาจ ได้ชี้แจงไว้ในแถลงการณ์ฉบับที่ 1 คือเรื่องการคอร์รัปชันที่เกิดขึ้นของกลุ่มผู้นำ ข้าราชการการเมืองใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงข้าราชการประจำ รัฐบาลในขณะนั้นเป็นรัฐบาลเผด็จการรัฐสภา มีการทำลายสถาบันทหารและการบิดเบือนคดีล้มล้างสถาบันกษัตริย์ หลังจากนั้นมีการออกกฎหมายยึดทรัพย์นักการเมืองที่ร่ำรวยผิดปกติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญในเวลาต่อมา

จากการออกมาเปิดโปงการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองของนักการเมือง ทำให้เกิดกระแสต่อต้านนักการเมืองขี้โกง แต่ภาพลักษณ์ของคณะ รสช. กลับเปลี่ยนไป เนื่องด้วยศาลฎีกาตัดสินว่าคำสั่งของคณะ รสช. ฉบับที่ 26 ที่ได้ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินขึ้นมาเพื่อตรวจสอบนักการเมืองที่ร่ำรวยผิดปกติเป็นโมฆะ เพราะไม่ถูกต้องตามธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ส่งผลให้คำสั่งที่ออกมาจากคณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินนั้นเป็นโมฆะด้วย การตัดสินของศาลฎีกาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคณะ รสช. ทำไปเพื่อเป็นข้ออ้างเพื่อได้รับการสนับสนุนในการทำรัฐประหารจากประชาชนเท่านั้น และภาพลักษณ์ของคณะ รสช. ยิ่งเสื่อมลงเนื่องจากมีการแต่งตั้งให้นักการเมืองที่ถูกพิจารณาว่าร่ำรวยผิดปกติเข้าร่วมรัฐบาลอีกทั้งสมาชิกของคณะ รสช. เองก็มีพฤติกรรมที่ร่ำรวยผิดปกติ และเมื่อกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 ปรากฏว่าพรรคเสียงข้างมาก (ประกอบไปด้วย 5 พรรคการเมือง คือ พรรคสามัคคีธรรม พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชากรไทยและพรรคราษฎร) กลับเสนอชื่อของพลเอกสุจินดาเป็นนายกรัฐมนตรีแทนนายณรงค์ วงศ์วรรณ โดยอ้างว่านายณรงค์ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคสามัคคีธรรมไม่สามารถรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ เพราะเป็นบุคคลที่ถูกประเทศสหรัฐอเมริกาสงสัยว่ามีส่วนเกี่ยวข้องในการค้ายาเสพติด พร้อมทั้งถูกปฏิเสธการให้วีซ่าเข้าประเทศสหรัฐอเมริกาอีกด้วย จึงมีการเสนอชื่อให้พลเอกสุจินดาเป็น

²² เรื่องเดียวกัน, น. 521.

²³ เรื่องเดียวกัน, น. 523.

นายกรัฐมนตรีแทน ซึ่งพลเอกสุจินดา ก็ยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แม้จะมีเสียงคัดค้านอย่างรุนแรงจากพรรคฝ่ายค้านและประชาชนเอง ว่าพลเอกสุจินดาไม่สมควรเข้ารับตำแหน่งนี้ เนื่องจากพลเอกสุจินดาไม่ได้มาจากการการเลือกตั้งถือว่าไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชน แต่ทางฝ่ายเสียงข้างมากและตัวพลเอกสุจินดาเองกลับนำเอาธรรมนูญการปกครองมาอ้างว่ามาตราที่เกี่ยวกับเรื่องคุณสมบัติของนายกรัฐมนตรีนั้นไม่ได้ระบุไว้ว่าจะต้องมาจากการเลือกตั้ง ซึ่งแตกต่างจากเนื้อหาของรัฐธรรมนูญก่อนหน้านั้นที่ระบุไว้ให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงคุณสมบัตินี้ก็เป็นการทำเพื่อการคงไว้ซึ่งอำนาจของคณะ รสช. เอง และเมื่อครั้งคณะ รสช. เข้ามาคุมอำนาจเคยสัญญาไว้ว่าจะไม่ข้องเกี่ยวกับการเมืองและจะไม่สืบทอดอำนาจเผด็จการแต่อย่างใด แต่เมื่อพลเอกสุจินดากลับไม่ปฏิเสธยังเป็นสิ่งที่ยืนยันความไม่จริงใจของคณะ รสช. ในการแก้ไขปัญหาการเมืองที่เกิดขึ้นแต่อย่างใด

ดังนั้นเมื่อคณะ รสช. ได้ทำลายความเชื่อมั่นและความหวังของประชาชนส่งผลให้เกิดการต่อต้านจากประชาชนอย่างมาก จนเกิดการขับไล่พลเอกสุจินดาให้ลาออกจากเป็นนายกรัฐมนตรี เหตุการณ์นี้ถูกจดจำในชื่อเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” การต่อต้านนี้ชนชั้นกลางได้กลับเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมสำคัญและได้กลายเป็นปรากฏการณ์สำคัญของประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือการชุมนุมนั้นประกอบไปด้วยคนจำนวนมากและเป็นชนชั้นกลางในเมืองเป็นคนที่อยู่ในกระแสดลาดทุนและแรงงานอีกทั้งยังมีฐานะดี การศึกษาดี ซึ่งได้รับการเรียกว่าเป็น “มือบ่มมือถือ” เป็นแสดงให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี หากแต่การชุมนุมครั้งนี้พวกเขาได้สูญเสียประโยชน์ในการประกอบอาชีพ เนื่องด้วยอาชีพของพวกเขาผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่กำลังรุ่งเรืองอย่างขีดสุด การยึดอำนาจที่เกิดขึ้นทำให้ทุกอย่างย่อมหยุดชะงักไป แม้ว่าเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 จะฉายให้เห็นความวุ่นวายและภาพของทหารที่คอยรับการปะทะกับฝูงชนที่มาชุมนุมขับไล่ และมีที่ท่าว่าจะไม่สิ้นสุดง่าย ๆ เนื่องจากทางคณะ รสช. ไม่ยอมลงจากการกุมอำนาจ ในที่สุดเหตุการณ์ก็ยุติลงเนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเรียกให้พลเอกสุจินดาและพลตรีจำลอง ศรีเมืองเข้าเฝ้าเพื่อรับฟังพระราชดำรัสเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น ดังที่ทราบกันว่าหลังจากนั้นเหตุการณ์ได้ยุติการชุมนุมได้สลายตัว พลเอกสุจินดาลาออกจากตำแหน่งและนายอานันท์ ปันยารชุนขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีชั่วคราว อาจกล่าวได้ว่าชนชั้นกลางเข้ามามีบทบาทอีกครั้งแต่เป็นชนชั้นกลางในรูปของแรงงานในระบบตลาดหาใช่เป็นนักศึกษาปัญญาชนอย่างเดิม หลังจากเหตุการณ์ยุติลงเหล่าชนชั้นกลางก็กลับไปใช้ชีวิตเช่นเดิม

อาจพอสรุปได้ว่าพัฒนาการของชนชั้นกลางในช่วงนับตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 – เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ชนชั้นกลางเติบโตมาพร้อมกับการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเต็มที่ แม้ว่าในช่วงนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปในทิศทางกรปกครองตามระบอบประชาธิปไตยที่ชัดเจนขึ้นหรือที่ได้คาดหวังกันไว้ว่าการเมืองไทยจะสามารถผ่านพ้นสภาวะ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ไปสู่ “ประชาธิปไตยเต็มใบ” ดังนั้น ในช่วงนี้สังคมไทยเกิดการเรียนรู้ต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย และความไม่แน่นอนทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากการยึดอำนาจของคณะ รสช. จนนำไปสู่การปฏิเสธร่างรัฐธรรมนูญอีกครั้ง โดยเฉพาะเป็นการปฏิเสธร่างรัฐธรรมนูญที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เป็นชนชั้นสำคัญในการผลักดันเศรษฐกิจไทยก้าวต่อไป

การขยายตัวของชนชั้นกลางไทยของชนชั้นกลางไทยนับตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ – เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 กับช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 – เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 นั้น เมื่อเปรียบเทียบกันได้พบว่าการขยายตัวของชนชั้นกลางในช่วงเริ่มต้นการใช้นโยบายสร้างชนชั้นกลางของจอมพลสฤษดิ์นั้นส่งผลให้มีการขยายตัวของชนชั้นกลางประมาณ 30% จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2519 และหลังจากนั้นจนถึงประมาณปี พ.ศ. 2535 ชนชั้นกลางมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นประมาณ 41%²⁴ แสดงให้เห็นว่าชนชั้นกลางนั้นขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เหตุที่อัตราการขยายตัวในช่วงแรกไม่ก้าวกระโดดเท่ากับในช่วงหลัง เป็นเพราะปัจจัยในระยะเวลาในการดำเนินนโยบายนั่นเอง กล่าวคือในช่วงแรกนั้นเป็นช่วงแห่งการวางแผนว่าจะต้องสร้างอะไรบ้าง ในขณะที่ช่วงหลังนั้นเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายสร้างประเทศด้วยการขยายตัวตามแบบทุนนิยมอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งในช่วงแรกนั้นแม้ว่าจะเปิดประเทศให้มีการค้าขายกับนายทุนต่างชาติอย่างมากมาย แต่ก็ไม่อาจเทียบได้กับในช่วงหลังเพราะว่ากระแสโลกในช่วงนี้มีการแข่งขันทางการค้าและแสวงหาผลกำไรอย่างเข้มข้นมากกว่า อันเนื่องมาจากการต่อสู้ระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองได้กำลังสิ้นสุดและสิ้นสุดไปแล้ว จากเดิมที่อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นอุปสรรคสำคัญในการค้าเสรีในระบบทุนนิยม อีกทั้งกระแสการค้าการลงทุนข้ามชาติก็มีสูง และประเทศไทยยังคงสามารถดึงดูดให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนและใช้ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลอยู่ จึงเป็นเหตุให้การขยายตัวของชนชั้นกลางในช่วงหลังเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

²⁴ อ้างอิงจากตารางเปรียบเทียบใน James Ockey, *The Making democracy : Leadership, class, gender and political participation in Thailand*, p. 157.

เมื่อเหตุการณ์พฤษภาทมิฬยุติลงผลจากการยึดอำนาจครั้งนี้ทำให้หลายฝ่ายได้มีการพูดคุยกันว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยต้องปฏิรูปการเมือง ดังนั้น ในปี พ.ศ.2540 ได้เกิดการร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนขึ้นมา ถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยที่มีการทำประชาพิจารณ์ก่อนการประกาศใช้ ดังนั้นความคาดหวังต่อรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีหลายประเด็น ได้แก่ การปฏิรูปการเมือง การสร้างองค์กรอิสระ อีกทั้งมีมาตราที่เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบนักการเมืองซึ่งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น แต่เนื่องจากหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญไปได้ไม่นานได้เกิดเหตุการณ์อันเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกคือวิกฤตทางการเงินเอเชีย พ.ศ. 2540 ที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงและกระจายความเสียหายไปทั่วโลก อันเป็นมาจากการเศรษฐกิจทุนนิยมฟองสบู่ที่สั่งสมมานาน และในขณะเดียวโครงสร้างเศรษฐกิจประเทศไทยเองก็อ่อนแอไม่ต่างจากประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ กลายเป็นปัจจัยที่ยิ่งทำให้ผลกระทบจากภายนอกยิ่งทำให้สถานการณ์ย่ำแย่ และยากที่จะฟื้นตัวในเวลาอันสั้น วิกฤตนี้ส่งผลโดยตรงต่อพัฒนาการของชนชั้นกลางอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะผลกระทบในด้านการดำรงชีวิตประจำวัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นเหมือนลูกโซ่จากการขาดสภาพคล่องทางการเงิน เศรษฐกิจฝืดเคือง อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าทุนนิยมตกอยู่ในภาวะชะงักงันเช่นนี้ชนชั้นกลางไทยก็ยังคงอยู่ เพียงแต่ในช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูนี้ส่งผลต่อความคิดต่อชนชั้นกลางไม่มากนักน้อยว่า ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนั้นจำเป็นที่ประเทศไทยจะต้องมีรัฐบาลที่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างเร็วที่สุด ความคิดดังกล่าวน่าจะมีผลอย่างมากต่อการตัดสินใจเลือกนักการเมืองและพรรคการเมืองที่จะเข้ามาทำหน้าที่แก้ไขปัญหาเหล่านี้ และช่วยให้พวกเขาสามารถกลับเข้ามามีครองอำนาจเศรษฐกิจได้เหมือนเดิม (ได้กลับมาประกอบอาชีพที่ทัดเทียมอย่างเดิม)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าพัฒนาการของชนชั้นกลางไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน หากมองตามแนวคิดมาร์กซิสต์ทำให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและสังคมเป็นลำดับ พบว่าพัฒนาการของชนชั้นกลางมีส่วนเกี่ยวข้องกับการนิยามชนชั้นกลางไทยภายใต้สังคมศักดินา ซึ่งพิจารณาชนชั้นกลางในความหมายเดียวกับคำว่านายทุนหรือกรรมพินันท์ ปราภฏให้เห็นอย่างชัดเจนในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 และยังคงเลยมมาถึงต้นปี 2500 ถึงแม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีอาชีพหนังสือพิมพ์ ข้าราชการ เพิ่มเติมเข้ามาในส่วนหนึ่งของโครงสร้างของชนชั้นกลางไทย แต่ทว่าการยังไม่สามารถฝ่าด่านระบบศักดินาที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนานออกมาได้อย่างเด็ดขาด

เมื่อเข้าสู่ยุคทุนนิยมในช่วงปี 2500 เป็นต้นไป การนิยามชนชั้นกลางไทยจึงเป็นการนิยามภายใต้สังคมนิยม ซึ่งถือว่าพ่อค้ารายย่อย ผู้ประกอบอาชีพที่หลากหลายและข้าราชการส่วนหนึ่งก็สังกัดอยู่ในชนชั้นกลางด้วย ในระยะนี้ชนชั้นกลางมีความเป็นชนชั้นมากขึ้นอย่างชัดเจน ไม่ได้อยู่ปะปนหรือเป็นคนส่วนน้อยในสังคมแล้ว อันเนื่องมาจากปริมาณของคนประกอบอาชีพในกลุ่มชนชั้นกลางมีมากขึ้น และชนชั้นกลางเป็นผลผลิตจากนโยบายเร่งการพัฒนาประเทศ ดังนั้นพัฒนาการของชนชั้นกลางไทยภายใต้ระบบทุนนิยมก็ยังสามารถแบ่งอุดมการณ์ชนชั้นกลางได้เป็นสองแนวทาง

แนวทางที่หนึ่งคือกลุ่มที่ยึดถืออุดมการณ์ผลประโยชน์ส่วนรวม (social interest) มีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เกิดความเท่าเทียมกันของทุกคนในสังคม เป็นอุดมการณ์ที่สืบทอดมาจากอุดมการณ์สังคมนิยมที่ต้องการล้มระบบเจ้าขุนมูลนาย สลายระบบอุปถัมภ์ และการต่อต้านการผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง

แนวทางที่สองคือกลุ่มที่ยึดถืออุดมการณ์ผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม (class interest) ที่มีเป้าหมายหลักในการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ระบบเศรษฐกิจเสรี การเมืองประชาธิปไตยในระบบรัฐสภา เป็นกลุ่มที่ก่อตัวขึ้นในช่วงของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงเชื่อว่าระบบทุนนิยมเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมที่ดีที่สุด

ปัจจัยภายในและภายนอกประเทศที่ก่อให้เกิดกระแสโลกาภิวัตน์ในประเทศไทย

ปัจจุบันกระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มีความชัดเจนและทรงอิทธิพลเป็นอย่างมากในยุคหลังการสิ้นสุดของสงครามเย็นเป็นต้นมา โลกาภิวัตน์เป็นกระแสที่เข้ามาแทนที่กระแสแห่งการพัฒนาเดิมไปทั่วทุกมุมโลก อิทธิพลของโลกาภิวัตน์ต่อประเทศไทยนั้นได้เริ่มขึ้นพร้อม ๆ กับการใช้คำว่า Globalization ในภาษาอังกฤษ และได้บัญญัติไว้ในภาษาไทยว่า “โลกาภิวัตน์” และเปลี่ยนมาเป็น “โลกาภิวัตน์” ในที่สุด

อาจกล่าวได้ว่าจุดเริ่มต้นของกระแสโลกาภิวัตน์ในโลกนี้ ต่อเนื่องมาจากการแสวงหาดินแดนอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจหรือยุคล่าอาณานิคม จนเกิดสถานะต่อประเทศในโลกคือสถานะประเทศเจ้าอาณานิคมและสถานะประเทศใต้อาณานิคม ประเทศเจ้าอาณานิคมเหล่านั้นจะเข้าไปควบคุมแทรกแซงทางการเมืองและระบบเศรษฐกิจของประเทศใต้อาณานิคมแทนผู้ปกครองเดิม และได้กลายเป็นค่านิยมในการแข่งขันเพื่อแสวงหาดินแดนใหม่ระหว่างประเทศมหาอำนาจด้วยตนเอง การแสวงหาดินแดนดังกล่าวก็เพื่อสร้างอำนาจแก่ประเทศเจ้าอาณานิคมและเพิ่มอำนาจในการต่อรองทางการค้า ที่ประเทศเจ้าอาณานิคมจะได้รับ

ผลประโยชน์จากกำไรที่ได้จากการการค้าขายทรัพยากรจากประเทศได้อาณานิคม ผลกำไรจากการค้าสร้างความร่ำรวยแก่ประเทศเจ้าอาณานิคมอย่างมหาศาล ในขณะที่ประเทศได้อาณานิคมส่วนมากเป็นประเทศโลกที่สามหรือประเทศที่ถูกละทิ้งว่าด้อยพัฒนา ดังนั้น การเข้าไปของประเทศเจ้าอาณานิคมจึงพยายามเสนอแนวคิดทางการเมืองการปกครองและแนวทางปฏิบัติในระบบเศรษฐกิจใหม่แทนที่วิถีปฏิบัติเดิม โดยพยายามชักจูงให้เห็นถึงผลประโยชน์ภายใต้หรือยอมรับอำนาจของประเทศเจ้าอาณานิคม และข้อดีของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจให้เป็นไปตามแนวปฏิบัติตามลัทธิทุนนิยมเสรี โดยพยายามส่งเสริมการค้าไปสู่ระดับระหว่างประเทศ ผลกำไรจากตลาดที่ใหญ่ขึ้น และผลประโยชน์ที่เหล่าชนชั้นนำและนายทุนในประเทศจะได้รับ จนอาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ยุคอาณานิคมหรือยุคจักรวรรดินิยมเป็นกระบวนการเดียวกับวิวัฒนาการของระบบทุนนิยมที่กำลังขยายตัว²⁵ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างระบบทุนนิยมผูกขาดกับระบบจักรวรรดินิยมมีส่วนทำให้เกิดการขยายตัวของทุนนิยมออกไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก²⁶ ว่างนี้ถึงแม้ว่าประเทศไทยไม่ได้ตกเป็นประเทศได้อาณานิคมอย่างเช่นประเทศอื่น ๆ แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงภายใต้ประเทศหลายประการตามอย่างประเทศตะวันตกที่ไม่ขัดกับกระแสทุนนิยมที่กำลังขยายตัว ให้เป็นที่ยอมรับจากนานาประเทศเพื่อหลีกเลี่ยงการเสียเอกราชในการปกครองแผ่นดินทั้งหมด ว่าประเทศไทยไม่ได้เป็นประเทศที่ด้อยพัฒนาจนต้องให้ต่างชาติเข้ามาบริหารจัดการแทน โดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจและการค้าประเทศไทยได้ผูกมิตรกับนานาประเทศเพื่อทำการค้ามานานแล้ว หากแต่การขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมทำให้ประเทศไทยต้องสร้างหลักประกันและขยายโอกาสแก่ระบบการค้าให้เสรีมากขึ้น

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองได้ยุติลงในปี พ.ศ. 2488 พร้อมกับเกิดสภาวะการเมืองระหว่างประเทศใหม่ ที่ไม่ใช่การต่อสู้เพื่อเอาชนะโดยการใช้อาวุธหรือกำลังทหาร แต่เปลี่ยนเป็นการต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจแก่นนำสองฝ่าย คืออุดมการณ์ฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยและอุดมการณ์ฝ่ายคอมมิวนิสต์ อาจเรียกได้ว่าในระยะนี้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นตัวกำหนดการเลือกใช้อุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งอุดมการณ์ทางการเมืองกับ

²⁵ ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์, “บทนำทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยจักรวรรดินิยม” จักรวรรดินิยมกับความด้วยพัฒนา, (กรุงเทพ : พาสีโก, 2522), น. 3.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 2.

อุดมการณ์ทางเศรษฐกิจมักจะสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อประเทศได้อาณานิคมจำนวนมากได้รับการปลดแอกพร้อม ๆ กับการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศเอกราชเหล่านั้นได้รับผลกระทบทั้งจากการเป็นอาณานิคมและผลกระทบจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างการทำสงคราม ความอ่อนแอทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญในการรับความช่วยเหลือจากประเทศมหาอำนาจโดยเฉพาะเรื่องการเงิน เพื่อนำมาฟื้นฟูเศรษฐกิจภายในประเทศ ส่งผลให้การครอบงำทางเศรษฐกิจจากต่างชาติยังคงมีอยู่เพราะสาเหตุสามประการดังนี้

ประการที่หนึ่ง หลังได้รับเอกราชแม้ว่ารัฐบาลจะเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่เศรษฐกิจเหล่านี้กลับถูกควบคุมโดยกลุ่มนายทุนและข้าราชการชั้นสูง ซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีความต้องการให้ต่างชาติดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่อไป

ประการที่สอง กลุ่มนายธนาคารและนายทุนต้องการมีธุรกิจร่วมกันกับนายทุนผูกขาดนานาชาติ เพื่อแสวงหากำไรอันมหาศาลในระดับโลก

ประการที่สาม รัฐบาลในประเทศโลกที่สามต้องการความช่วยเหลือการต่างชาติดำเนินการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นความช่วยเหลือจากรัฐบาลจักรวรรดินิยมหรือการลงทุนของกลุ่มทุนผูกขาด²⁷ ข้อเสนอความช่วยเหลือทางการเงินมาพร้อม ๆ กับการเลือกที่จะเป็นพันธมิตรในค่ายอุดมการณ์ทางการเมือง

การต่อต้านค่ายคอมมิวนิสต์จึงเป็นภารกิจหลักทางการเมืองของค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย และถือว่าการต่อต้านคอมมิวนิสต์เป็นภัยหลักต่อสิทธิเสรีภาพทั้งความคิดและการแสดงออกของมนุษย์ ทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการนำเอาแนวคิดของมาร์กซ์มาเป็นตัวขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจในค่ายคอมมิวนิสต์ ค่ายเสรีประชาธิปไตยชี้ให้เห็นว่าค่ายคอมมิวนิสต์ใช้วิธีคิดและปฏิบัติแบบมาร์กซิสม์ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการของทุนนิยมเสรี ส่งผลให้การศึกษานโยบายแบบสังคมนิยมในประเทศไทยถูกปิดกั้นไปด้วย ในขณะที่มาร์กซ์ต่อต้านทุนนิยมเพราะในโลกแห่งความเป็นจริงเกิดความไม่เท่าเทียมกันจากการแข่งขันอย่างไม่มีศีลธรรม และทุนนิยมไม่ก่อให้เกิดความเสมอภาคที่แท้จริง มีเพียงนายทุนเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์อย่างสูงสุดจากระบบทุนนิยม และยังเป็นแรงบันดาลใจแก่การปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพเพื่อโค่นล้มระบบนายทุนในหลายประเทศอีกด้วย

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 5.

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มาเป็นการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยได้ไม่นาน สงครามโลกครั้งที่สองก็ได้เกิดขึ้น ระหว่างนั้นประเทศไทยภายใต้การนำของรัฐบาลจอม ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายการสร้างชาติและเปลี่ยนวิถีชีวิต วิถีคิดชาวไทยให้เป็นเช่นเดียวกับประเทศตะวันตกเพื่อสร้างความเป็นสากลหรือสร้างประเทศที่ทันสมัย เป็นการสร้างกรอบวัฒนธรรมแก่ประเทศไทยและชาวไทยเสียใหม่ โดยหวังว่าประเทศไทยจะได้รับการยอมรับจากต่างประเทศมากขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่าในยุคจอมพล ป. มีการหลั่งไหลของวิถีคิดแบบตะวันตกสู่ประเทศไทยมากที่สุด ก่อนหน้านี้อิทธิพลวิถีคิดแบบตะวันตกจะจำกัดอยู่เพียงคนจำนวนเพียงน้อยนิด โดยเฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาแบบตะวันตกและวิถีคิดแบบตะวันตก ขณะที่ชาวไทยได้รับแนวคิดและศึกษาวิถีคิดแบบตะวันตกมากขึ้น แต่ชาวไทยส่วนมากกลับยอมรับการเมืองการปกครองแบบอำนาจนิยมที่ไม่ได้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แต่ในทางเศรษฐกิจแล้วเป้าหมายตามวิถีคิดแบบทุนนิยมเสรียังคงปรากฏให้เห็น

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงโลกอยู่ในภาวะสงครามเย็น การต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมืองที่แบ่งออกเป็นสองฝ่ายหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้เริ่มขึ้น เป็นการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างฝ่ายอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยและฝ่ายอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ดังนั้นความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่ประเทศบริวารจึงเกิดขึ้นพร้อมๆ ไปด้วยการเลือกที่จะเข้าเป็นพันธมิตรกับฝ่ายใด

ขณะนั้นประเทศไทยภายใต้รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ที่ขึ้นมาเป็นผู้นำประเทศจากการทำรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามและทำการรัฐประหารตนเองในเวลาต่อมา ส่งผลให้ประเทศไทยยังมีระบบการเมืองการปกครองแบบเผด็จการอำนาจนิยม ในครั้งคราวนี้จอมพลสฤษดิ์ได้เลือกเป็นพันธมิตรกับฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยที่นำโดยประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อใช้ประเทศไทยเป็นฐานในการต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ ในขณะที่ความรู้สึกของชาวไทยเองก็ไม่ยอมรับที่จะเข้าร่วมกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ เพราะเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในประเทศบริวารฝ่ายคอมมิวนิสต์ เช่น การล้มล้างระบอบกษัตริย์และการยึดทรัพย์สินจากประชาชนเป็นของรัฐ ล้มล้างชนชั้นนายทุนและระบอบเศรษฐกิจทุนนิยม ดังนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความสูญเสียดังเช่นที่เกิดกับประเทศอื่น ประเทศไทยจึงเลือกที่จะอยู่ฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย การเข้ามาตั้งกองกำลังทหารในประเทศไทย ส่งผลให้การแทรกซึมของฝ่ายคอมมิวนิสต์เข้าถึงศูนย์กลางเป็นไปได้ยาก ถึงแม้ว่าการเข้ามาของประเทศไทยสหรัฐอเมริกาไม่ใช่เพื่อผลักดันเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครองให้เป็นไปตามครรลองประชาธิปไตย

แบบตะวันตก เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีเต็มขั้นและโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม ให้มีความเป็นอารยะเยี่ยงตะวันตก แต่ในความเป็นจริงแล้วประเทศไทยกลับถูกครอบงำทางความคิดแบบตะวันตกเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะประเทศไทยจะดำเนินนโยบายใดก็ต้องสอดคล้องกับนโยบายสหรัฐอเมริกา อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์กับรัฐบาลสหรัฐอเมริกาเป็นไปอย่างกลมเกลียว ส่งผลให้จอมพลสฤษดิ์เองอยู่ในตำแหน่งผู้นำประเทศนานนับสิบปี ความมั่นคงทางการเมืองที่เกิดขึ้นและการรอดพ้นจากการเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ เป็นการส่งเสริมบรรยากาศและดึงดูดการลงทุนในประเทศไทยมากขึ้นไปอีก

อาจกล่าวได้ว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีขยายตัวอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็ในยุคคลสมัยใดการแสวงหาผลกำไรเป็นปัจจัยดึงดูดสูงสุดในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดระบบโลกใหม่หลังการสิ้นสุดยุคการต่อสู้อุดมการณ์ทางการเมือง หรือโลกาภิวัตน์นั่นเอง ในประเทศไทยนั้นจากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จะพบว่าผลกำไรจากการค้าได้สร้างความรุ่งเรืองแก่ชาวไทยมานาน เพียงแต่ประเทศไทยไม่ได้ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในภาคอุตสาหกรรมเยี่ยงตะวันตก การติดต่อกับต่างชาติยังส่งผลให้ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากชนชาติอื่น ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญของประเทศไทย จึงเป็นเหมือนภาพสะท้อนว่าอิทธิพลทางการเมืองปกครองแบบตะวันตกไปแพร่หลายไปสู่หมู่คนที่มากขึ้น มีความคิดทางการเมืองการปกครองที่มีเสรีมากขึ้นตามระบอบประชาธิปไตย ในขณะที่เทคโนโลยีและองค์ความรู้ต่าง ๆ ได้รับการคิดค้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์มากขึ้น ยิ่งเป็นการเกื้อหนุนระบอบการค้าเสรีให้ก้าวหน้าไปอีก ดังนั้น เส้นทางระบบเศรษฐกิจการค้าในอดีตจึงเป็นการปูทางไปสู่การค้าเสรีในปัจจุบัน และกระแสเศรษฐกิจโลกมีผลต่อการผลักดันให้ประเทศไทยค่อย ๆ ปรับตัวให้เข้ากับกระแสนั้น

ถือได้ว่าในช่วงสงครามเย็นค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยประสบความสำเร็จ ในการดึงดูดให้ประเทศต่าง ๆ เริ่มเห็นประโยชน์ที่ได้รับจากระบบทุนนิยมเสรี เมื่อค่ายคอมมิวนิสต์ไม่อาจดำเนินกิจกรรมทางการเมืองและเศรษฐกิจได้อีกต่อไป ส่งผลให้สงครามอุดมการณ์ทางการเมืองสิ้นสุดลง ชั่วอำนาจในการเมืองระหว่างประเทศจึงเปลี่ยนไปอีกครั้งหนึ่ง การต่อสู้ระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการขยายอาณาเขตการค้าระหว่างประเทศ ที่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มอุดมการณ์ทางการเมืองที่เคร่งครัดในการควบคุมกลไกทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มค่ายคอมมิวนิสต์ ในขณะที่ค่ายอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยเริ่มมีการปรับแนวคิดต่อระบบเศรษฐกิจการค้าที่ไร้อุดมการณ์มากขึ้น เมื่อเข้าสู่

ปลายยุคสงครามเย็นแล้วความสำเร็จของค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย ยิ่งถูกนำมาเปรียบเทียบให้เห็นถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากระบบทุนนิยมเสรี เสรีภาพในการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจได้เป็นแรงจูงใจ ภายหลังจากการแตกสลายของกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ ประเทศเหล่านั้นมีอิสระในการเลือกกระบอกการเมืองการปกครองและระบอบเศรษฐกิจของตนเอง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากประเทศต่าง ๆ กลับเลือกกระบอกการเมืองและระบอบเศรษฐกิจใหม่ คือการเลือกกระบอกการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี

โลกาภิวัตน์ตามที่ Thomas L. Friedman ได้ให้ความหมายว่าโลกาภิวัตน์เป็นระบบที่เข้ามาแทนที่ระบบสงครามเย็น และเป็นการขยายของระบบทุนนิยมตลาดเสรีไปสู่ประเทศต่างๆ ในช่วงเดียวกับประเทศไทยภายใต้รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณที่ขานรับกับระบบโลกใหม่ โดยการออกนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจใหม่ โดยเฉพาะนโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อภูมิภาคนี้ในนามนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า จึงอาจกล่าวได้ว่าที่ผ่านมามาประเทศไทยมีประสบการณ์เกี่ยวกับการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยมอยู่แล้ว เพียงแต่เมื่อเกิดกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้มีความคิดในการเปิดเสรีในทุกด้านไม่เว้นแม้แต่การเปิดเสรีทางด้านการเงิน เพื่อหวังดึงดูดและส่งเสริมการลงทุนภายในประเทศจากนักลงทุนต่างชาติและบรรษัทข้ามชาติ จนสามารถกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างสูงสุด และนับจากนั้นเป็นต้นมาประเทศไทยก็ผูกพันกับระบบโลกาภิวัตน์มากขึ้น

เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 นั้น ระบบเศรษฐกิจไทยและระบบเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียได้รับผลกระทบอย่างหนัก วิกฤตทางการเงินที่เกิดขึ้นทำให้ต้องรับความช่วยเหลือหรือโปรแกรมการฟื้นฟูจากสถาบันทางการเงินระหว่างประเทศ เหตุการณ์ดังกล่าวยิ่งส่งผลให้เศรษฐกิจไทยต้องเข้าไปผูกพันกับระบบโลกาภิวัตน์มากยิ่งขึ้นไปอีก เนื่องจากการประเทศที่ขอรับความช่วยเหลือจะต้องลดบทบาทของรัฐในการบริหารเศรษฐกิจ เพื่อปลดปล่อยตลาดให้เสรี แปรรูปรัฐวิสาหกิจเป็นเอกชน ต้องยอมรับหน้าที่ส่งเสริมการค้าเสรีระหว่างประเทศ โดยพยายามจำกัดและยกเลิกมาตรการของรัฐ ซึ่งกีดกันหรือแทรกแซงการค้าส่งออกและการนำเข้าภายในแต่ละประเทศ พร้อมกับการแก้ไขกฎหมายที่ขัดขวางหรือจำกัดการค้าเสรีอีกด้วย²⁸

ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดโลกาภิวัตน์ในประเทศไทยนั้นมีปัจจัยภายในคือระบบเศรษฐกิจภายในของประเทศไทยเอง ที่ได้ปรับตัวให้เข้ากับกระแสเศรษฐกิจโลกตลอดมา ก็คือ

²⁸ พิทยา ว่องกุล, "บทนำ" วิกฤตเอเชีย, (กรุงเทพ : อมรินทร์, 2541), น. 13.

กระแสทุนนิยมเสรีนั่นเอง การยอมรับการระบบทุนนิยมเสรีที่เป็นหนึ่งในเครื่องมือการขยาย
ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ อีกทั้งยังเป็นกระแสแห่งการพัฒนาระบบโลกที่จะต้องมีแนวคิดทั้งทาง
การเมืองเศรษฐกิจสอดคล้องกับค่านิยมโลกาภิวัตน์ ซึ่งประเทศไทยก็ได้นำมาเป็นแนวทางในการ
พัฒนาระบบการเมืองไทย ค่านิยมทางการเมืองก็คือค่านิยมระบอบประชาธิปไตยในความหมาย
เสรี ดังนั้น ปัจจัยภายในที่สำคัญก็คือการปรับตัวของของระบบเศรษฐกิจที่เกิดจากระบบการ
ถึงแม้ว่าเศรษฐกิจภายในจะมีศักยภาพในการขยายตัวแต่ก็ยังคงต้องพึ่งพารกำหนดนโยบายจากฝ่าย
เมืองอยู่เสมอ ปัจจัยภายนอกที่สำคัญอันมีผลต่อการแพร่ขยายกระแสโลกาภิวัตน์สู่ประเทศไทย
คือการเปลี่ยนแปลงของระบบโลกและชั่วคราวอำนาจในการเมืองระหว่างประเทศ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว
ว่าประเทศไทยเองก็เลือกที่จะใช้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีในการพัฒนาประเทศเสมอมา ส่งผล
ให้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อการประเทศไทยเป็นอย่างมาก